

آسیب‌شناسی تربیت اسلامی در مدارس راهنمایی استان قم و راهکارهای مدیریتی درمان آن

دکتر حمید نگارش

استاد مدعو دانشگاه صنعتی شریف و عضو هیات علمی پژوهشکده
تحقیقات اسلامی (نویسنده و مسئول مکاتبات)

ناهید دامن پاک مقدم

کارشناس دانشگاه آزاد اسلامی قم

چکیده

این پژوهش با اهداف ارزیابی و شناسایی وضعیت برنامه‌های تربیت دینی دانش‌آموزان و آسیب‌شناسی تربیت اسلامی در مدارس راهنمایی استان قم اجرا شده است. برای رسیدن به بهترین نتایج، جامعه آماری چهار گروه؛ مدیران، معلمان دینی و قرآن و مربیان پرورشی مدارس راهنمایی دخترانه و پسرانه استان قم به عنوان مدیران فرهنگی مدارس و دانش‌آموزان دختر و پسر مشغول به تحصیل در این مدارس در نظر گرفته شد. سپس بر اساس فرمول مربوطه، حجم نمونه آماری از تعداد مدیران فرهنگی در سطح نواحی چهارگانه آموزش و پرورش شهرها و روستاهای استان قم به تفکیک پایه تحصیلی، جنس مشخص شد. مجموع مدیران، معلمان دینی و قرآن و مربیان پرورشی در استان قم ۳۲۹ نفر، و مجموع دانش‌آموزان ۱۰۴۷ نفر در نظر گرفته شد.

روش جمع‌آوری اطلاعات، براساس توزیع و تکمیل پرسشنامه محقق ساخته در حجم نمونه آماری انجام گرفت و اطلاعات پرسشنامه‌ها در برنامه نرم افزاری SPSS مورد تجزیه و تحلیل آمار توصیفی و استنباطی قرار گرفت.

تحلیل اطلاعات نشان می‌دهد مدارس در ارائه شناخت صحیح و ایجاد گرایش‌های دینی موفق بوده‌اند. لیکن به زعم هر دو گروه مورد آزمون، مدارس کمتر توانسته‌اند آموزه‌های دینی را در زندگی دانش‌آموزان کاربردی نمایند. برنامه‌های پرورشی مدارس با توجه و تنوعی که در مدارس دارند خوب ارزیابی شده‌اند، لیکن برخی از آنها تأثیرگذاری مورد انتظار را نداشته‌اند.

واژگان کلیدی

تربیت اسلامی، تربیت دینی، مدارس راهنمایی، استان قم

مقدمه

غیرکارآمد را مطرح کرده‌اند که نه تنها نتیجه مطلوب نداشته است و دانش‌آموزان ما دینی نشده‌اند، بلکه گاهی فاصله‌ها بیشتر شده و نتیجه معکوس به بار آورده است. (حسینی ۱۳۸۰، ۵۲)

نگارنده معتقد است مجموعه‌ای از عوامل در این ناکارآمدی نقش داشته‌اند که با عنایت به مقتضیات زمانی چون جنگ و هجوم فرهنگی دشمن، تربیت دینی به عنوان یک مسئله مهم و دارای اولویت تلقی شده و باید در کانون توجه و نقد قرار گیرد.

از آنجا که در شرایط کنونی، وضعیت اعتقادی پاره‌ای از نوجوانان و جوانان کشور حکایت از ناکارآمدی تربیت دینی می‌کند، و احساس عمومی جامعه و مسئولان نظام آموزشی بر این است که پس از گذشت حدود سی سال از انقلاب اسلامی، نظام آموزش و پرورش کشور در رسالت دینی خود تا اندازه‌ای ناموفق بوده است. (تجاسب ۱۳۸۰، ۳۸)

تجدید نظر در روش‌های جاری و جایگزینی راهبردهای کارآمد و مؤثر برای نیل به تربیت دینی مناسب دانش‌آموزان ضرورت دارد.

اهداف پژوهش

با توجه به اهمیت موضوع تربیت اسلامی، روش‌های آن در نظام آموزش و پرورش و اهمیت آسیب‌شناسی آن در مدارس، اهداف ذیل مورد توجه است:

اهداف اصلی:

- الف) تعیین وضعیت روش‌های تربیت اسلامی در مدارس استان قم؛
- ب) تعیین موانع تربیت اسلامی در مدارس استان قم طبق مدل 3C (سه شاخگی)؛
- ج) ارائه راهکارهای اجرایی برای تعمیق تربیت اسلامی در مدارس راهنمایی استان قم؛

از نظر اجتماعی سرمایه‌های واقعی هر جامعه‌ای نیروهای نوجوان و جوانی هستند که آینده جامعه را می‌سازند و مشی آینده جامعه را ترسیم می‌کنند. به خصوص در کشور ما که درصد بالایی از جمعیت کشور در سنین جوانی و نوجوانی قرار دارند، این سرمایه از ارزش و اعتبار بیشتری در تصمیم‌گیری‌ها برخوردار می‌باشد. همچنین از نظر فردی مرحله بسیار مهمی از رشد و تکامل انسان و شخصیت او در دوره نوجوانی و جوانی خواهد بود. این دوره با ارزش‌ترین و پر انرژی‌ترین دوران حیات انسانی است و تحولات کیفی و کمی فراوانی از نظر جسمی و روانی در این دوره به وقوع می‌پیوندد که شخصیت انسان و آینده حیات او را تحت تأثیر قرار می‌دهد. (نجفی ۱۳۷۳، ۱۱)

از این رو چگونگی پرورش نسل جدید یکی از مهمترین اصولی است که پیشرفت یک کشور بدان وابسته است. سرمایه‌گذاری برای تربیت سالم و دینی دانش‌آموزان یک جامعه در واقع سرمایه‌گذاری زیربنایی در جامعه است. زیرا همین نسل است که حاصل اصلی فرهنگ و تمدن جامعه بوده و پیشرفت در جنبه‌های گوناگون یک جامعه وابسته به آنان می‌باشد.

بیان مسئله

بی‌تردید مدارس سهم انکارناپذیری در تعلیم و تربیت امروز جامعه و آینده آن دارند در این مکان علاوه بر تعلیم مطالب درسی، دینی و اخلاقی، مهارت‌های مورد نیاز زندگی فردی و اجتماعی نیز به دانش‌آموزان آموخته می‌شود. (انصاری ۱۳۸۰، ۲۲)

اما متأسفانه نتایج برخی پژوهش‌ها که در جامعه دانش‌آموزان انجام گرفته، نشان داده است که شناخت جوانان از دین بسیار سطحی و ابتدایی است و پژوهش‌ها در شناسایی علل ناموفق بودن نظام آموزش و پرورش در تربیت دینی؛ روش‌های سطحی و

اهداف فرعی:

- الف) تعیین برنامه‌های آموزشی تربیت دینی در مدارس راهنمایی استان قم؛
- ب) تعیین برنامه‌های پرورشی و تبلیغاتی مدارس راهنمایی استان قم در تربیت دینی؛
- ج) مشخص کردن موانع ساختاری در تربیت دینی دانش‌آموزان مدارس راهنمایی استان قم؛
- د) مشخص کردن موانع محتوایی در تربیت دینی دانش‌آموزان مدارس راهنمایی استان قم؛
- ه) مشخص کردن موانع زمینه‌ای در تربیت دینی دانش‌آموزان مدارس راهنمایی استان قم.

ادبیات پژوهش

دوران نوجوانی و ویژگی‌های روانشناختی آن

دوران نوجوانی مرحله پرکشمکش، ناآرام و گاه دشواری در زندگی است. زیرا نوجوانی و به خصوص سال‌های اول نوجوانی قبل از هر چیز دوران تغییرات جسمانی، جنسی، روانی و شناختی و نیز تغییر در الزامات اجتماعی است. به بیان دیگر، شخص در این مرحله از رشد و تکامل نه کودک است و نه کاملاً بزرگسال و هنوز از اطمینان خاطر و اعتماد به نفس کامل برخوردار نیست نوجوانان علاوه بر کنار آمدن با همه این تغییرات رشدی باید بکوشند تا هویتی برای خود کسب کنند، پاسخی شخصی برای این سوال قدیمی بیابند که «من کیستم؟». (ماسن و دیگران، ۵۳۱)

گرایش‌های دینی در نوجوانان و ویژگی‌های آن

احساسات دینی و مذهبی از عواملی است که هیجان‌ها و عواطف نوجوان را تحت تأثیر قرار می‌دهد. زیرا اگر نوجوان در دوران کودکی به پیروی از والدینش به آداب و رسوم دینی و مذهبی معتقد بوده است و آنها را تقلید وار انجام می‌داده است، در دوران نوجوانی از شدت این اعتقاد کاسته می‌شود و نوجوان می‌کوشد

شخصاً حقایق دینی و مذهبی را از راه تفکر دریابد و این نیز ممکن است موجب پیدایش تردید دینی و مذهبی در او شود و او را به تعارض فکری وادارد. گاهی نوجوان از این که درباره مسایل و موضوعات دینی و مذهبی با خانواده اش بحث کند، نگران است و می‌ترسد.

روان‌شناسان در کنار سایر رغبت‌های نوجوانان مانند: رغبت‌های تفریحی، اجتماعی، شخصی، تحصیلی، شغلی، رغبت‌های دینی را نیز نام می‌برند. آنان معتقدند؛ برخلاف تصور و عقیده بعضی‌ها، نوجوانان امروز به دین و مذهب علاقه‌مندند و احساس می‌کنند که دین، نقش مهمی در زندگی آنها ایفا می‌کند و به همین سبب دوره نوجوانی را مرحله تردید دینی می‌نامند. زیرا نوجوان دین و مذهب را یک منبع تحریک عاطفی و ذهنی می‌داند و می‌خواهد آن را بر مبنای عقل یاد بگیرد و کورکورانه نپذیرد. او علاقه‌مند است دین را به شیوه و روش معنادار قبول کند و به استقلال و آزادی تصمیم‌گیری کمک کند. (شعاری نژاد، ۴۲۱) اریکسون آلمانی می‌گوید: مذهب و هویت ایدئولوژیکی در دوره نوجوانی اهمیت به سزایی دارد. (یحیایی ۱۳۸۰، ۵۲)

تغییرات تمایلات دینی و مذهبی در دوره نوجوانی به سه شکل ظاهر می‌شود:

۱) دوره بیداری دینی: در این دوره نوجوان علاقه‌مند است همانند والدین خود آداب و مراسم دینی را انجام دهد. و این نیز موجب افزایش رغبت دینی نوجوان می‌شود؛

۲) دوره تردید دینی: در این دوره چنانکه اشاره شد به انتقاد از مفاهیم پذیرفته شده دینی می‌پردازد و پرسش‌های متعدد و متنوعی (ظاهراً کفرنما) مطرح می‌کند. مراسم ثابت دینی و مذهبی را مورد انتقاد قرار می‌دهد. بدون این که آنها را به طور کامل مردود

شمارد، بلکه می‌کوشد به حقایق دست یابد و نیازهای خود را پاسخ دهد؛

۳) دوره بازسازی دینی: نوجوان بزودی احساس می‌کند که به حقایق دینی تازه‌ای نیاز دارد. متفاوت از آنچه والدین‌اش معتقدند. برای این منظور ممکن است به گروه‌های دینی خاصی گرایش پیدا کند.

مبانی نظری تربیت اسلامی (تعریف و ویژگی‌ها)

نظریه‌پردازان و دانشمندان غیر مسلمان عرصه تعلیم و تربیت چون عمدتاً از چشم‌اندازی مادی و غیر الهی به انسان نگریسته‌اند، نتوانسته‌اند در هر یک از زمینه‌های رشد و تکامل انسانی دیدگاهی همه‌سویگر عرضه کنند و تنها در قلمرو مکتب انسان‌ساز و حیات بخش اسلام است که انسان با توجه به تمام ابعاد وجودی پرورش و رشد می‌یابد و به کمال ممکن که قرب الهی است نایل می‌آید. زیرا تربیت اسلامی، تربیتی است الهی، فطری، همه‌جانبه و محور کلیه برنامه‌هاست.

تربیت دینی متشکل از دو واژه «تربیت» و «دینی» است. تربیت به معنی ایجاد تغییرات مطلوب در دیگران (نسل جدید) با چهار مشخصه زیر است:

الف) ایجاد تغییرات مطلوب در تربیت باید با ویژگی تبیینی و دانشی همراه باشد؛

ب) تغییرات مطلوب باید با تحرک درونی در فرد همراه باشد؛

ج) تغییرات مطلوب باید بر اساس معیارها مشخص شده باشد؛

د) تغییرات مطلوب باید دارای ویژگی نقادی و انتقاد باشد؛

در این صورت تعریف از تدین یا دینی شدن ناظر است به دگرگونی‌هایی که این امر در وجود یک فرد ایجاد می‌کند. یعنی اگر فردی قرار است دینی بشود، بایستی چهار تغییر در وی رخ بدهد:

الف) یافتن اعتقاد و افکاری معین درباره پدیده‌ها؛
ب) داشتن تجربه‌های درونی یا حالات درونی معین؛

ج) داشتن التزام درونی؛

د) عمل و مبادرت نمودن به برخی از کارها و اعمال.

معنای اخیر، تعریف مفهومی مورد نظر در این پژوهش است.

روش‌های تربیت اسلامی

روشی که ناظر به سه حوزه: شناخت، عاطفی و عمل باشد. یکی از اندیشمندان می‌گوید: «در دین چیزی هست که باید آموخت، چیزی هست که باید احساس کرد، چیزی هست که باید انتخاب کرد، چیزی هست که باید به آن تعلق گرفت». بدیهی است شناخت را می‌توان با آموزش در کلاس مطالعه و پژوهش دانش آموز و ... محقق ساخت. در حوزه عاطفی از جمله اموری که احساس دانش آموز را برانگیزد و شوق او را به جریان اندازد، مراسم گوناگون توأم با شعر و سرود و نمایش و دعا و نیایش و جشن دیدار با الگوهای ارزنده و برجسته است. در حوزه عمل و عادت شرکت در عبادات جمعی همچون نماز جماعت عبادت از بیماران کمک به نیازمندان و غیره.

روشی با تکیه بر عادت و تکرار: در این دیدگاه آمده است: برای ایجاد تغییرات مطلوب می‌توان از تکرار و عادت استفاده کرد، مثلاً در حوزه تربیت دینی، نماز خواندن یا عبادات را از همین طریق می‌توان در فراگیر ایجاد کرد.

روشی با تکیه بر تلقین: در این دیدگاه ایجاد تغییرات مطلوب با استفاده از روش تلقین کردن است. تلقین در حوزه‌های فکری و اعتقادی بیشتر ظهور پیدا می‌کند مثلاً وقتی در یک سخنرانی مذهبی از فردی که

اکتسابی و نه با چشم سر که با چشم دل، نه با گوش سر، که با گوش جان، نه با صورت ظاهر که با سیرت باطن، نه با زبان دهان که با زبان قلب بدست می‌آید. (کریمی، ۲۲)

یا در دیدگاه دیگری روش تربیت دینی شامل اقدام و کوشش مربی در ایجاد کشش متربی نسبت به پیام تربیتی است، نه ارائه پیام.

روش فرآیند منطقی: در این شیوه بر بعد فکری و عقلی انسان تکیه می‌شود و از طریق توضیح و تبیین و استدلال.

روش فرایند رفتارگرا: در این روش به ایجاد تغییرات اساسی در رفتار، عادات، بینش و نگرش تأکید بیشتر می‌شود.

نهادهای مؤثر بر تربیت اسلامی نوجوانان

الف) خانواده: اولین و اساسی‌ترین قدم در پرورش فرزند صالح و متدین، اصلاح و تربیت دینی خود پدر و مادر است. اما متأسفانه اکثر نوجوانان امروز در مقایسه با والدین‌شان از آموزش و پرورش وسیع‌تر و غنی‌تر و فرصت‌های فرهنگی بیشتر برخوردارند که موجب «شکاف نسل»^۱ یا شکاف و دوری میان نوجوانان و والدین آنهاست که به علت تغییر شدید و تند ارزش‌ها و معیارهای رفتاری که معمولاً از تغییرات سریع فرهنگی ناشی می‌شود پیش می‌آید. از این رو بعضی‌ها اصطلاح «شکاف فرهنگی»^۲ را ترجیح می‌دهند.

ب) مدرسه: بعد از خانواده، مدرسه دومین نقش را ایفا می‌کند. نهاد مدرسه به عنوان فرایندی است که در آن تجارب آموزشی، نگرش‌ها و موفقیت‌ها یا شکست‌ها شکل می‌گیرد. محیط اجتماعی مدرسه وسیع‌تر از محیط خانه است و بیش از آن تابع دگرگونی‌های جامعه می‌باشد و اختلاف زیادی با محیط خانه دارد. از این رو در نظرات، عادات و عقاید

متخصص رشته فنی است دعوت می‌شود، مخاطبان هنگامی که فرد سخن می‌گوید صرفاً به خاطر اینکه فرد متخصصی است، حرف او را قبول می‌نمایند. یعنی بدون اینکه تبیین در مسئله رخ داده باشد، پذیرش سخنان و گفتار و عقاید و افکار صرفاً به خاطر اختلاف پتانسیل علمی بین دو نفر ایجاد می‌شود.

روشی مبتنی بر تحمیل: روشی دیگر است که به صورت تحمیلی تغییراتی را اعم از رفتاری، خلقی یا فکری در فرد ایجاد می‌کنند. منظور از تحمیل ایجاد یک نوع الزام است

روش عاطفی و بر اساس محبت: محبت به نوجوانان و خوش رفتاری با آنان توسط الگوهای بزرگسال به ویژه با هیئت مذهبی و در هنگامه‌های تعظیم و تکریم ارزش‌های الهی و ادای وظایف دینی، مؤثرترین و پایدارترین روش در ارضای نیازهای فطری و ایجاد نشاط روانی و احساس خوشایند و دوست داشتنی در آنها نسبت به ارزش‌ها و رفتارهای مذهبی است.

روش غیر مستقیم و با استفاده از وسایل سمعی و بصری: در این دیدگاه با نگاه روان‌شناسانه توجه به دو اصل تحول تمایلات و نظم عواطف تأکید شده است. یعنی ضمن توجه به طبیعت کودک و رشد بدنی و فکری و در نظر گرفتن قوانین روانشناسی، استفاده از وسایل سمعی و بصری، ارائه اشیاء مذهبی، طرح تصویرها و کشیدن نقشه‌ها و نقاشی‌ها و دیدار از اماکن متبرکه و شرکت در محافل مذهبی و حضور در عبادات دسته جمعی پیشنهاد شده است. اعتقاد بر این است که اگر شاگرد به طور رسمی نفهمد که عمداً مطلبی مذهبی را می‌خواهند بیان کنند، بهتر اثر می‌گذارد.

روش اکتشافی: این دیدگاه را می‌توان به انحاء متفاوتی در نظریات برخی اندیشمندان مشاهده کرد: معرفت دینی، حس دینی، رغبت و عاطفه دینی نه در آموزش دروس دینی و نه صرفاً در علم حصولی و

افراد به خداوند و سایر معتقدات دینی و بعد در پرتو آنها عمل کردن است. هر یک از آسیب‌ها به صورت طیف دو قطبی است که در هر کدام از دو قطب شاهد آسیب و در نقطه میانی شاهد حالت مطلوب یا سلامت هستیم. مثلاً: در آسیب‌های قطب اول: حصاربندی، کمال‌گرایی غیر واقع‌گرا، گسست‌آفرینی، مریدپروری، ظاهرسازی، رهبانیت، توجیه‌ظلی قدرت، قشری‌گری، خرافه‌پردازی، انحصارگرایی و در قطب دوم: حصارشکنی، سهل‌انگاری، دنباله‌روی، تکروری، باطن‌گرایی، ابزارانگاری دین، حصارلوهی قدرت، عقل‌گرایی، راززدایی، کثرت‌گرایی مشاهده می‌شود و سلامت‌ها شامل مرزشناسی، سهل‌گیری، هدایت، الگوپردازی، ایمان/عمل، زهدورزی، امامت/عدالت، عقل‌ورزی، حق‌باوری، حقیقت‌گرایی مرتبتی است.

(باقری، ۱۶)

در شرایط حاضر با اینکه در عرصه تربیت دینی تلاش‌های قابل توجه انجام یافته ولی عمق کافی ندارد و به آسیب‌پذیر بودن تعلیم و تربیت می‌افزاید. اگر ضعف رفتارهای دینی را در نوجوانان و جوانان مشاهده می‌کنیم، اگر در بین افراد جامعه مشاهده می‌کنیم که با دین و اعتقادات دینی به طور فصلی و مقطعی ارتباط برقرار می‌کنند و یا در زمان گرفتاری و بلا به دین رو می‌آورند، اگر دیدگاه‌هایی را ملاحظه می‌کنیم که فردی کردن و محدود نمودن دین به امور اخلاقی صرف را تبلیغ می‌نمایند و در یک کلام اگر در اجرای دین به عنوان برنامه زندگی مشکل اساسی داریم، به این دلیل است که با طراحی و تولید برنامه‌های درسی در این عرصه حساس، سطحی، احساسی و کم عمق برخورد شده است. چون نیازها درست تشخیص داده نشده‌اند و اهداف یادگیری مناسب و محتوای آموزش مفید و کارآمد و روش‌های مؤثر یاددهی یادگیری تدوین نشده است.

(ملکی، ۱۳۸۰، ۱۸۳)

نسل‌های آینده، آثار قوی از خود می‌گذارد. زیرا مدرسه پلی است که ایشان از روی آن می‌گذرند و به جامعه وسیع می‌پیوندند.

نوجوان بزودی دوستان تازه ای در مدرسه یا محل زندگی خود انتخاب می‌کند و در این انتخاب نوع فعالیت مشترک بسیار مؤثر است. نوجوان اشخاصی را برای دوستی خویش بر می‌گزیند که رغبت‌ها و ارزش‌های همانندی با او دارند به دلیل اهمیت بسیار گروه همسالان در دوران نوجوانی انگیزه برای همنوایی با ارزش‌ها و آداب و رسوم گروه همسالان در این دوره افزایش می‌یابد. غالب مطالعات نشان می‌دهد که در دوران پیش از نوجوانی و در اوایل نوجوانی نیاز به همنوایی با همسالان زیاد می‌شود. (۹ یا ۱۰ سالگی تا ۱۳ یا ۱۴ سالگی)

ج) وسایل ارتباط جمعی: رادیو، تلویزیون، سینما، روزنامه‌ها و نشریات از دیگر منابعی هستند که از طریق پیام‌های خود در طرز تفکر، رفتار و عمل کودکان مؤثرند.

د) نهادهای کلان جامعه: نهادهای کلان جامعه از قبیل نظام سیاسی فرهنگی حقوقی و اقتصادی هر کدام در رابطه با تربیت مذهبی افراد نقش دارند.

آسیب‌شناسی تربیت دینی

برخی صاحب‌نظران مباحث تربیت دینی معتقدند: هرگاه مفاهیم و معیارهای تربیت اسلامی مورد بد فهمی قرارگیرد، یا حیطه آنها به غلط، بیشتر یا کمتر از آنچه هست، ارزیابی گردد، و یا در مواجهه با مسایل نوظهور عصر و دوران، به صورت نا به جا مورد استفاده قرارگیرد، آسیب‌هایی در تربیت دینی آشکار خواهد گردید. زیرا در جریان تربیت دینی، علاوه بر فعالیت‌های عملی، ارتباطی نظری و فکری با متربیان برقرار می‌شود. جریان تربیت دینی تنها یک جریان عملی نیست، بلکه در عین حال مستلزم معتقد ساختن

شرایط یا پدیده‌های مورد بررسی است. مضافاً به این که این پژوهش از نوع پیمایشی نیز محسوب می‌شود. زیرا این نوع پژوهش می‌تواند برای پاسخ به سؤال‌های پژوهشی از نوع: وضعیت موجود چگونه است؟ مورد استفاده قرار بگیرد و از آنجا که داده‌های مورد نیاز در مقطع زمانی سال جاری (۸۶-۱۳۸۵) گردآوری می‌شود، پژوهش پیمایشی بر اساس تقسیمات بوگ و گال^۳ از نوع پیمایشی مقطعی خواهد بود. (بازرگان، سرمد، ۱۳۸۳)

جامعه آماری و نمونه

جامعه آماری مورد بررسی شامل مدیران، معلمان دینی و قرآن، مربیان امور تربیتی و دانش‌آموزان مدارس راهنمایی استان قم هستند که در سال تحصیلی ۸۶-۸۵ مشغول تحصیل‌اند.

طبق آمار دریافت شده از دفترانفورماتیک سازمان آموزش و پرورش استان قم، ۸۶۲ مدیر، ۴۵۴ مربی پرورشی، ۸۳۳ معلم دینی و قرآن و ۵۹۱۴۳ نفر دانش‌آموز: ۲۸۳۹۱ نفر دانش‌آموز دختر و ۳۰۷۵۲ نفر دانش‌آموز پسر در پایه‌های اول تا سوم در مدارس راهنمایی استان قم در سال تحصیلی ۸۶-۸۵ برآورد شده است. توزیع تعداد نفرات جامعه آماری فوق بر حسب نواحی چهارگانه شهری و روستایی استان قم، جنسیت، پایه تحصیلی محاسبه شده است.

با توجه به اهداف اصلی پژوهش و مشخص نبودن واریانس متغیر مورد بررسی در پیشینه پژوهش و مشخص بودن حجم جامعه آماری از فرمول زیر که یکی از فرمول‌های معتبر و رایج می‌باشد، جهت برآورد و تعیین حجم نمونه استفاده شد:

$$n = \frac{NZ^2P(1-P)}{(N-1)d^2 + Z^2(1-P)}$$

در فرمول فوق سطح اطمینان $(\alpha = 0.05)$ برابر ۱/۹۶ بوده و جهت به حداکثر رساندن واریانس متغیر مورد

بنابراین تفکر، درس تعلیمات دینی به یک درس رسمی فاقد بار تربیتی تبدیل می‌شود. فرهنگ بسیار قوی و نافذ حاکم در مدارس به ویژه در ایران، مؤثرترین عامل در ایجاد تلقی خواندن درس برای کسب نمره است. در نظام آموزش ما ارزشیابی‌ها حتی در درس دینی بیشتر حافظه‌مدار است و بسیار کم به فهم مطلب توجه می‌شود. به نظر می‌رسد این نظام آموزش و پرورش رسمی است که فرهنگ نمره‌ای را به شدت تقویت می‌کند و انگیزه‌ها و دیدگاه‌های دانش‌آموزان را به گونه‌ای شکل می‌دهد که آنان به جای بهره‌گیری عملی از درس دینی و سایر دروس و فعالیت‌های معنوی، گذراندن این درس را صرفاً

پژوهشی که درباره کتاب‌های تعلیمات دینی صورت گرفته، نشان داده است که کتاب‌های تعلیمات دینی ما از کم جاذبه‌ترین کتاب‌های درسی در مدارس هستند و درس تعلیمات دینی حتی در میان دانش‌آموزانی که وابسته به خانواده‌های مذهبی هستند از ناخوش‌آیندترین درس‌هاست. کتاب‌های تعلیمات دینی ما بدون توجه به نیازهای روانی و ویژگی‌های رشد دانش‌آموزان تدوین شده است.

اما امروزه فعالیت‌های مربیان پرورشی مورد تهدید آسیب‌های بسیاری قرار گرفته است و غالباً معلمان دینی و قرآن خود را در قبال دانش‌آموزان و تربیت اخلاقی و معنوی آنها مسئول نمی‌دانند و وظیفه اصلی خود را در آموختن و انتقال مفاهیم درسی مرتبط خلاصه می‌بینند. (قربان زاده ۱۳۷۷)

روش پژوهش

پژوهش حاضر با توجه به هدف اصلی آن یعنی آسیب‌شناسی تربیت اسلامی در مدارس راهنمایی استان قم، از نوع توصیفی است. زیرا پژوهش توصیفی شامل مجموعه روش‌هایی است که هدف آنها توصیف کردن

زمینه موانع تربیت اسلامی دانش آموزان که بر اساس مقیاس طیف پنج درجه‌ای لیکرت (بسیار زیاد، زیاد، متوسط، کم، بسیار کم) تنظیم شده است. همچنین در قسمت سوم پرسشنامه دانش آموزان، سؤالاتی در زمینه سنجش میزان شناخت، نگرش و مهارت دینی دانش آموزان و دریافت نظرات آنان نسبت به برخی عوامل و موانع در تربیت اسلامی آنان از داخل و خارج از مدرسه به صورت غیر مستقیم طراحی و تنظیم شده است.

با توجه به طراحی پرسش‌نامه برای دو گروه کلی آزمودنی ضرایب آلفای کرونباخ به ترتیب تعیین شدند: ضریب آلفای کرونباخ برای تمامی سؤالات دانش آموزان $a = 0/7556$ است و ضریب آلفای کرونباخ برای تمامی سؤالات مسئولین فرهنگی مدرسه $a = 0/89$ است که نشان می‌دهد تمامی سؤالات از روایی بالایی برخوردار است.

روش تجزیه و تحلیل آماری

در این پژوهش به منظور تجزیه و تحلیل داده‌ها و اطلاعات بدست آمده و تعمیم یافته‌ها به جامعه بزرگتر آماری از شیوه‌های آمار توصیفی و استنباطی با استفاده از نرم افزار آماری *SPSS* استفاده شده است.

یافته‌های پژوهش

طبقه‌بندی اطلاعات مورد مطالعه در تربیت اسلامی دانش آموزان

بر اساس اهداف اصلی و فرعی مورد نظر در این پژوهش، اطلاعات مورد مطالعه از طریق دسته‌بندی پرسش‌های مناسب، از دو گروه جامعه آماری شامل؛ مسئولین فرهنگی مدارس و دانش آموزان مقطع راهنمایی استان قم بدست آمده است.

اطلاعات دسته اول ناظر بر هدف اصلی اول پژوهش یعنی بررسی وضعیت روش‌های تربیت اسلامی در مدارس راهنمایی استان قم است که در دو

بررسی برابر $0/5$ در نظر گرفته شده است. **d** میزان خطای مجاز در زمینه تفاوت میانگین نمونه و جامعه می‌باشد که در پژوهش حاضر جهت برآورد حجم نمونه دانش آموزان $0/03$ و جهت برآورد حجم نمونه مدیران، معلمان دینی و قرآن و مربیان پرورشی $0/05$ در نظر گرفته شده است.

بر اساس فرمول فوق حجم نمونه دانش آموزان از تعداد کل دانش آموزان مقطع راهنمایی، تعداد 1047 نفر به تفکیک جنسیت و پایه تحصیلی و بخش شهری و روستایی انتخاب شدند و بر اساس همین فرمول تعداد حجم نمونه مدیران 138 نفر، تعداد حجم نمونه معلمان دینی و قرآن 126 نفر و تعداد حجم نمونه مربیان پرورشی 65 نفر تعیین شد.

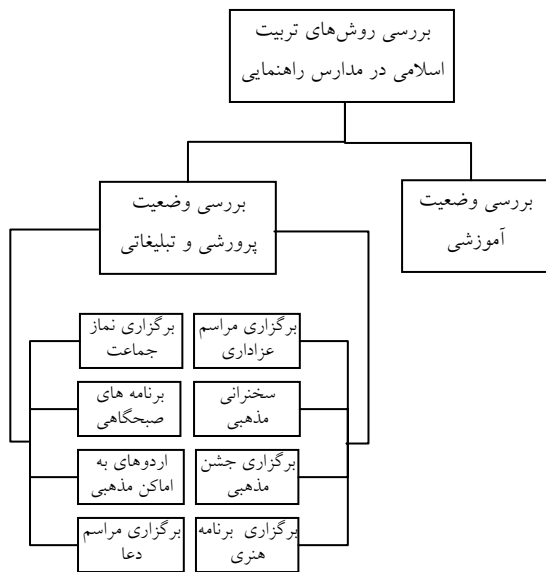
ابزار جمع‌آوری داده‌ها

پرسشنامه محقق ساخته با مشخصات ذیل طراحی و به روش طبقه‌ای چند مرحله‌ای در بین دانش‌آموزان و مسئولین فرهنگی مورد آزمون توزیع و جمع‌آوری شد.

الف) قسمت اول: مقدمه‌ای برای معرفی طرح پژوهشی و اهداف مورد نظر در پرسشنامه و محرمانه بودن داده‌های حاصل از پرسشنامه؛

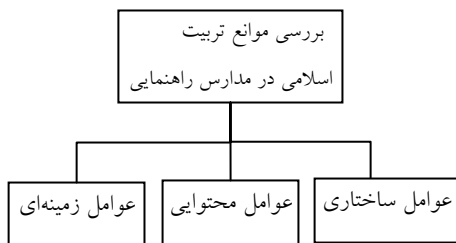
ب) قسمت دوم: ابتدا شامل سؤالات بسته- پاسخ از مشخصات زمینه‌ای مدیران فرهنگی مدارس، نظیر: جنس، رشته تحصیلی، میزان تحصیلات و... مسئولین فرهنگی مدارس و مشخصات زمینه‌ای دانش‌آموزان شامل: جنس، پایه تحصیلی، میزان تحصیلات پدر و مادر، شغل والدین، میزان درآمد خانواده، تعداد فرزندان خانواده و مدت سکونت در قم و ... می‌باشد.

ج) قسمت سوم: پرسش‌هایی در زمینه ارزیابی برنامه‌های پرورشی مدرسه مانند: برگزاری سخنرانی‌های مذهبی، جشن‌ها و سوگواری‌های مذهبی، مسابقات و برگزاری نماز جماعت و ... و ۵۱ سوال در

نگاره (۳): الگوی بررسی روش‌های پرورشی و تبلیغاتی مدارس در تربیت اسلامی دانش آموزان

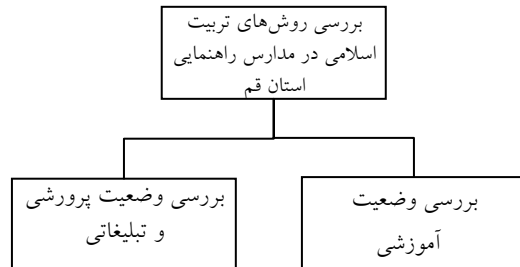
اطلاعات دسته دوم ناظر است بر هدف اصلی پژوهش یعنی بررسی موانع تربیت اسلامی در مدارس راهنمایی استان قم طبق مدل 3C (سه شاخگی) که با سه شاخه فرعی: موانع ساختاری، محتوایی و زمینه‌ای در تربیت اسلامی دانش آموزان قابل بررسی است.

نگاره (۴): الگوی بررسی موانع تربیت اسلامی دانش آموزان در مدارس

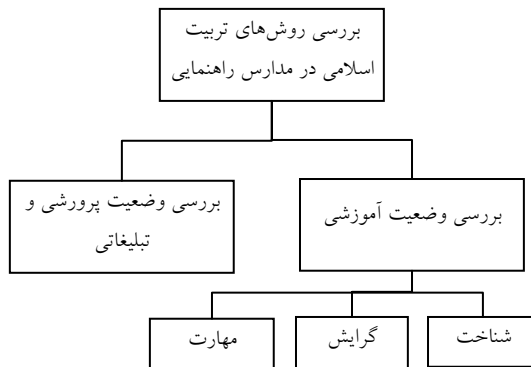
داده‌های مورد نیاز شاخه اول از طریق پرسش‌هایی در زمینه‌های: ساختار آموزش دینی در مدارس (طراحی کتاب‌ها دینی، زمان اختصاص داده شده برای تدریس آنها)، ساختار روانی دانش آموزان و ... از دو گروه: دانش آموزان و کادر آموزشی و پرورشی مدارس بدست آمده است.

شاخه بررسی وضعیت آموزشی و بررسی وضعیت پرورشی و تبلیغاتی مدارس در تربیت دینی دانش آموزان قابل بررسی است.

نگاره (۱): الگوی بررسی روش‌های تربیت اسلامی دانش آموزان در مدارس

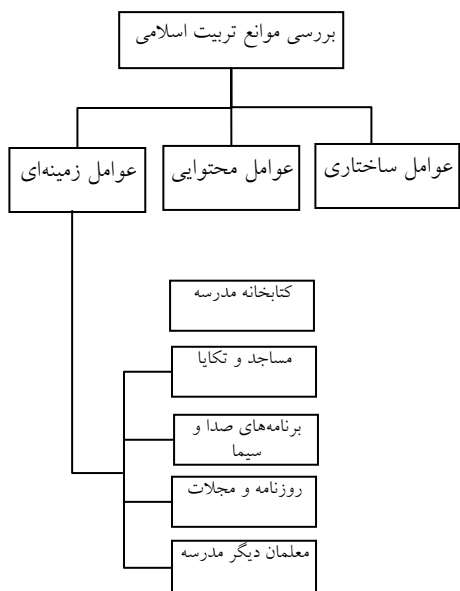
داده‌های مورد نیاز شاخه اول یعنی بررسی وضعیت آموزشی تربیت دینی در مدارس از طریق طراحی پرسش‌هایی در زمینه بررسی میزان شناخت، گرایش و مهارت دینی دانش آموزان و میزان صلاحیت کادر آموزشی مدرسه (صلاحیت شناختی، گرایش و مهارتی) در تربیت دینی آنان بدست آمده است.

نگاره (۲): الگوی بررسی روش‌های آموزشی مدارس در تربیت اسلامی دانش آموزان

داده‌های مورد نیاز شاخه دوم یعنی بررسی وضعیت برنامه‌های پرورشی و تبلیغاتی مدارس از طریق پرسش‌هایی در زمینه بررسی برنامه‌های پرورشی مدارس - که به صورت امور فوق برنامه در تربیت اسلامی دانش آموزان برنامه‌ریزی شده است.

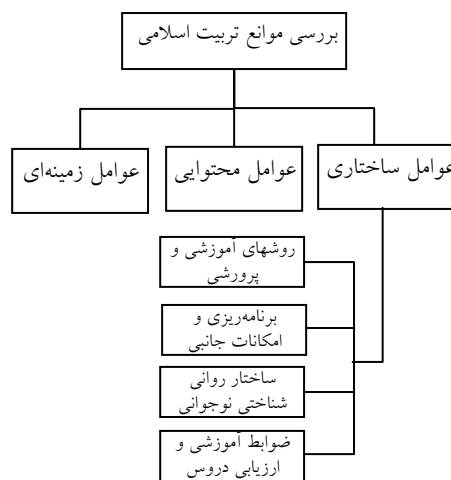
داده‌های مورد نیاز شاخه سوم یعنی بررسی موانع زمینه ای در تربیت اسلامی دانش آموزان از طریق پرسش‌هایی در زمینه منابع اطلاعاتی دانش آموزان مانند روزنامه‌ها، مجلات، کتاب‌های کتابخانه، خانواده، مساجد و تکایا و ... بدست آمده است.

نگاره (۷): الگوی بررسی موانع زمینه‌ای در تربیت اسلامی دانش آموزان

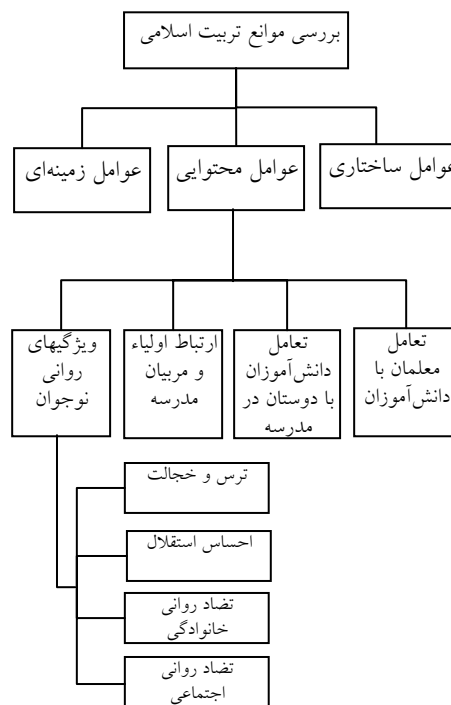
وضعیت برنامه‌های آموزشی مدارس راهنمایی استان قم در تربیت اسلامی دانش آموزان طبق جدول زیر گزارش می‌شود: جدول شماره (۱) میانگین و انحراف معیار میزان موفقیت برنامه‌های آموزشی مدارس راهنمایی استان قم را در تربیت اسلامی دانش آموزان ارائه می‌دهد. میانگین و انحراف معیار میزان موفقیت برنامه‌های آموزشی مدارس راهنمایی استان قم در تربیت اسلامی دانش آموزان از دیدگاه خودشان.

طبق جدول شماره یک میانگین و انحراف معیار میزان موفقیت مدارس در برنامه‌های آموزش دینی با در نظر گرفتن میزان دانش، گرایش و مهارت‌های دینی

نگاره (۵): الگوی بررسی موانع ساختاری در تربیت اسلامی دانش آموزان

داده‌های مورد نیاز شاخه دوم یعنی بررسی موانع محتوایی در تربیت اسلامی دانش آموزان از طریق پرسش‌هایی در زمینه‌های تأثیر تعاملات گفتاری و رفتاری معلمین، مربیان، دوستان و ... با دانش آموزان از دو گروه: دانش آموزان و کادر آموزشی و پرورشی مدارس بدست آمده است.

نگاره (۶): الگوی بررسی موانع محتوایی در تربیت اسلامی دانش آموزان

قرآن و مربیان پرورشی را در کل سوالات پرسشنامه و عوامل پنج گانه تربیت اسلامی تفاوت معنی‌داری بین میانگین نظرات مدیران فرهنگی مدارس بر حسب سمت؛ مدیران، معلمان دینی و قرآن و مربیان پرورشی در زمینه نگرش نسبت به وضعیت و موانع تربیت اسلامی در مدارس وجود ندارد. به عبارت دیگر سمت مسئولین فرهنگی مدارس در نظرات آنان نسبت به کل سوالات مورد مطالعه در پرسشنامه تربیت اسلامی در مدارس، تأثیری ندارد (جدول شماره ۷).

بر اساس یافته‌های پژوهش، بین میانگین نظرات مدیران فرهنگی مدارس نسبت به وضعیت آموزشی در تربیت دینی دانش آموزان (صلاحیت‌های شناختی، گرایشی و مهارت‌های معلمی) بر حسب سمت؛ مدیران، معلمان دینی و قرآن و مربیان پرورشی، تفاوت معنی‌داری وجود دارد. به عبارت دیگر سمت مسئولین فرهنگی مدارس در نظرات آنان نسبت به وضعیت آموزشی در تربیت اسلامی در پرسشنامه تأثیر دارد. به عبارت دیگر معلمان دینی و قرآن معتقدند مهارت و دانش معلم تأثیر بسیاری بر روند تربیت اسلامی دانش آموزان دارد، در حالی که مدیران این اعتقاد را ندارند.

همچنین بین میانگین نظرات مدیران فرهنگی مدارس نسبت به وضعیت پرورشی (امور فوق برنامه) بر حسب سمت، مدیران، معلمان دینی و قرآن و مربیان پرورشی، تفاوت معنی‌داری وجود دارد. به عبارت دیگر سمت مدیران فرهنگی مدارس در نظرات آنان نسبت به وضعیت پرورشی در تربیت اسلامی مدارس، تأثیر دارد. به عبارت دیگر معلمان دینی و قرآن و مربیان پرورشی معتقدند برگزاری برنامه‌های تربیتی در مدرسه تأثیر بسیاری بر تعمیق تربیت اسلامی در دانش آموزان داشته است، در حالی که مدیران به این اندازه معتقد نیستند.

دانش آموزان برابر با ($m = 29/08$ و $Sd = 4/04$) می‌باشد.

طبق جدول شماره دو میانگین و انحراف معیار میزان موفقیت مدارس در ارائه برنامه‌های آموزش دینی با در نظر گرفتن صلاحیت‌های شناختی، گرایشی و مهارتی معلمین و مربیان پرورشی برابر با ($Sd = 3/68$ و $m = 17/30$) می‌باشد.

طبق جدول شماره سه، میانگین و انحراف معیار میزان موفقیت مدارس در ارائه برنامه‌های پرورشی برای دانش آموزان برابر با ($m = 35/70$ و $Sd = 6/85$) می‌باشد.

طبق جدول شماره چهار میانگین و انحراف معیار میزان موفقیت مدارس در ارائه برنامه‌های پرورشی و تبلیغات دینی برابر با ($m = 24/92$ و $Sd = 7/04$) می‌باشد.

نتایج آمار استنباطی نگرش مسئولین فرهنگی مدارس نسبت به وضعیت و موانع تربیت اسلامی در مدارس راهنمایی استان قم

۱) نتیجه آزمون T در مورد میزان معنی‌داری نظرات دو گروه مسئولین فرهنگی مدارس بر اساس شهر و روستا نشان می‌دهد تفاوت معنی‌داری بین نظرات مسئولین فرهنگی مدارس شهر و روستا از نظر آماری در زمینه نگرش نسبت به وضعیت و موانع تربیت اسلامی در مدارس وجود ندارد (جدول شماره ۵).

۲) نتیجه آزمون T در مورد میزان معنی‌داری نظرات دو گروه مسئولین فرهنگی مدارس بر اساس جنسیت نشان می‌دهد تفاوت معنی‌داری بین نظرات مسئولین فرهنگی مدارس دخترانه و پسرانه از نظر آماری در زمینه نگرش نسبت به وضعیت و موانع تربیت اسلامی در مدارس وجود ندارد (جدول شماره ۶).

۳) نتایج تحلیل واریانس یک عاملی مقایسه نظرات مسئولین فرهنگی مدرسه شامل؛ مدیران، معلمان دینی و

نتایج آمار استنباطی نگرش دانش آموزان مدارس راهنمایی نسبت به وضعیت و موانع تربیت اسلامی در مدارس راهنمایی استان قم

(۱) نتیجه آزمون T را در مورد میزان معنی‌داری نظرات دانش آموزان نسبت به کل سوالات مربوط به تربیت اسلامی در مدرسه برحسب جنسیت نشان می‌دهد بین نظرات دانش آموزان دختر و پسر از نظر آماری در زمینه نگرش نسبت به وضعیت و موانع تربیت اسلامی در مدارس تفاوت معنی‌داری وجود دارد. و دختران در این مورد از نگرش بالاتری برخوردارند (جدول شماره ۸).

همچنین یافته‌ها نشان می‌دهد بین نظرات دانش آموزان دختر و پسر از نظر آماری در زمینه وضعیت آموزشی، تفاوت معنی‌داری وجود دارد و دختران در این عوامل از نگرش بالاتری نسبت به پسران برخوردارند.

- بین نظرات دانش آموزان دختر و پسر از نظر آماری در زمینه موانع ساختاری در تربیت اسلامی مدارس، تفاوت معنی‌داری وجود دارد و دختران در این عوامل نگرش بالاتری نسبت به پسران دارند.

- بین نظرات دانش آموزان دختر و پسر از نظر آماری در موانع محتوایی در تربیت اسلامی مدارس، تفاوت معنی‌داری وجود دارد. و پسران در عوامل دسته اول نگرش بالاتری نسبت به دختران دارند.

نتایج تحلیل واریانس یکطرفه مقایسه نظر دانش آموزان در زمینه نگرش آنها نسبت به وضعیت و موانع تربیت اسلامی در مدارس بر حسب پایه تحصیلی نشان می‌دهد تفاوت معنی‌داری بین میانگین نظرات دانش آموزان بر حسب پایه تحصیلی؛ اول تا سوم راهنمایی در زمینه نگرش آنها نسبت به وضعیت و موانع تربیت اسلامی در مدارس، وجود دارد. به عبارت دیگر پایه تحصیلی در نگرش آنان نسبت به موضوعات مورد مطالعه، تأثیر دارد. با این توضیح که دانش آموزان پایه

اول مواردی را موانع تربیت اسلامی در مدارس می‌دانند که دانش آموزان پایه سوم آن نگرش را ندارند.

بر اساس یافته‌های پژوهش؛ تفاوت معنی‌داری بین میانگین نظرات دانش آموزان برحسب پایه تحصیلی اول تا سوم راهنمایی در زمینه نگرش نسبت به وضعیت پرورشی در تربیت اسلامی مدارس وجود دارد. به عبارت دیگر پایه تحصیلی در نگرش آنان نسبت به وضعیت پرورشی در تربیت اسلامی مدارس، تأثیر دارد. بر اساس یافته‌های پژوهش تفاوت معنی‌داری بین میانگین نظرات دانش آموزان بر حسب پایه تحصیلی اول تا سوم راهنمایی در زمینه نگرش نسبت به موانع ساختاری در تربیت اسلامی مدارس، وجود دارد. به عبارت دیگر پایه تحصیلی در نگرش آنان نسبت به موانع ساختاری در تربیت اسلامی مدارس، تأثیر دارد.

- تفاوت معنی‌داری بین میانگین نظرات دانش آموزان بر حسب پایه تحصیلی اول تا سوم راهنمایی در زمینه نگرش نسبت به موانع زمینه‌ای در تربیت اسلامی مدارس، وجود دارد. به عبارت دیگر پایه تحصیلی در نگرش آنان نسبت به موانع زمینه‌ای در تربیت اسلامی مدارس، تأثیر دارد. با این توضیح که دانش آموزان پایه اول موانع زمینه‌ای را موانع تربیت اسلامی در مدارس می‌دانند که دانش آموزان پایه سوم آن نگرش را ندارند. نتایج تحلیل واریانس یکطرفه مقایسه نظر دانش آموزان در زمینه نگرش آنها نسبت به کل سوالات مربوط به وضعیت و موانع تربیت اسلامی بر حسب نواحی آموزش و پرورش در استان قم نشان می‌دهد تفاوت معنی‌داری بین میانگین نظرات دانش آموزان بر حسب چهار ناحیه آموزش و پرورش در استان قم در زمینه نگرش آنها نسبت به وضعیت و موانع تربیت اسلامی در مدارس وجود ندارد. به عبارت دیگر نواحی آموزش و پرورش در نگرش آنان نسبت به وضعیت و موانع تربیت اسلامی در مدارس، تأثیری ندارد (جدول شماره ۹).

وضعیت و موانع تربیت اسلامی در مدارس تفاوت معنی‌داری وجود دارد. به عبارت دیگر درآمد خانواده دانش‌آموزان در نگرش آنان نسبت به وضعیت و موانع تربیت اسلامی در مدارس، تأثیر دارد. یعنی دانش‌آموزانی که درآمد خانواده خود را خوب ارزیابی کرده‌اند، وضعیت و موانع تربیت اسلامی در مدارس را در مواردی می‌دانند که دانش‌آموزان با درآمد کم با آن نگرش مخالفند (جدول شماره ۱۰).

- بین میانگین نظرات دانش‌آموزان بر حسب درآمد خانواده در زمینه نگرش آنها نسبت به موانع ساختاری در تربیت اسلامی مدارس تفاوت معنی‌داری وجود دارد. به عبارت دیگر درآمد خانواده دانش‌آموزان در نگرش آنان نسبت به موانع ساختاری در تربیت اسلامی مدارس، تأثیر دارد.

- بین میانگین نظرات دانش‌آموزان بر حسب درآمد خانواده در زمینه نگرش آنها نسبت به عوامل موانع محتوایی در تربیت اسلامی مدارس، تفاوت معنی‌داری وجود دارد. به عبارت دیگر درآمد خانواده دانش‌آموزان در نگرش آنان نسبت به موانع محتوایی در تربیت اسلامی مدارس، تأثیر دارد. با این توضیح که نگرش دانش‌آموزانی که درآمد خانواده خود را خوب ارزیابی کرده‌اند در موانع محتوایی در تربیت اسلامی مدارس با نگرش دانش‌آموزان با درآمد کم کاملاً متفاوت است.

نتایج تحلیل واریانس یکطرفه مقایسه‌ی نظر دانش‌آموزان در زمینه نگرش آنها نسبت به کل سؤالات مربوط به وضعیت و موانع تربیت اسلامی برحسب عضویت در کتابخانه مدرسه نشان می‌دهد، بین میانگین نظرات دانش‌آموزان بر حسب عضویت در کتابخانه مدرسه؛ در زمینه نگرش آنها نسبت به وضعیت و موانع تربیت اسلامی در مدارس، تفاوت معنی‌داری وجود دارد. به عبارت دیگر عضویت دانش‌آموزان در کتابخانه مدرسه در نگرش آنان نسبت به وضعیت و موانع تربیت اسلامی در مدارس، تأثیر دارد. با این توضیح که

بر اساس یافته‌های جدول شماره ۱۰ بین میانگین نظرات دانش‌آموزان بر حسب چهار ناحیه آموزش و پرورش در استان قم در زمینه نگرش آنها نسبت به وضعیت پرورشی در تربیت اسلامی مدارس، تفاوت معنی‌داری در سطح آلفای ($\alpha = 0/05$) وجود دارد. به عبارت دیگر نواحی آموزش و پرورش در نگرش آنان نسبت به وضعیت پرورشی در تربیت اسلامی مدارس، تأثیر دارد. با این توضیح که ارزیابی دانش‌آموزان ناحیه دوم آموزش و پرورش استان قم از وضعیت پرورشی مدارس با دانش‌آموزان ناحیه چهارم تفاوت دارد.

- بین میانگین نظرات دانش‌آموزان بر حسب چهار ناحیه آموزش و پرورش در استان قم؛ در زمینه نگرش آنها نسبت به موانع ساختاری در تربیت اسلامی مدارس، تفاوت معنی‌داری وجود دارد. به عبارت دیگر نواحی آموزش و پرورش در نگرش آنان نسبت به موانع ساختاری تربیت اسلامی در مدارس، تأثیر دارد. با این توضیح که نگرش دانش‌آموزان چهار ناحیه آموزش و پرورش استان قم نسبت به موانع ساختاری در تربیت اسلامی کاملاً با یکدیگر متفاوت است.

- بین میانگین نظرات دانش‌آموزان بر حسب چهار ناحیه آموزش و پرورش در استان قم؛ در زمینه نگرش آنها نسبت به موانع محتوایی در تربیت اسلامی مدارس، تفاوت معنی‌داری وجود دارد. به عبارت دیگر نواحی آموزش و پرورش در نگرش آنان نسبت به موانع محتوایی در تربیت اسلامی مدارس، تأثیر دارد. با این توضیح که نگرش دانش‌آموزان ناحیه سوم آموزش و پرورش استان قم در مورد موانع محتوایی در تربیت اسلامی با دانش‌آموزان ناحیه چهارم تفاوت دارد.

نتایج تحلیل واریانس یکطرفه مقایسه‌ی نظر دانش‌آموزان در زمینه نگرش آنها نسبت به کل سؤالات مربوط به وضعیت و موانع تربیت بر حسب درآمد خانواده نشان می‌دهد بین میانگین نظرات دانش‌آموزان بر حسب درآمد خانواده؛ در زمینه نگرش آنها نسبت به

عضو نیستند در زمینه موانع ساختاری در تربیت اسلامی مدارس کاملاً متفاوت است.

- بین میانگین نظرات دانش آموزان بر حسب عضویت در کتابخانه مدرسه؛ در زمینه نگرش آنها نسبت به موانع محتوایی در تربیت اسلامی مدارس، تفاوت معنی‌داری وجود دارد. به عبارت دیگر عضویت دانش آموزان در کتابخانه مدرسه در نگرش آنان نسبت به موانع محتوایی در تربیت اسلامی مدارس، تأثیر دارد. با این توضیح که نگرش دانش آموزانی که عضو کتابخانه مدرسه هستند، با نگرش دانش آموزانی که عضو نیستند در زمینه موانع محتوایی در تربیت اسلامی مدارس کاملاً متفاوت است.

نتایج تحلیل واریانس یکطرفه مقایسه نظر دانش آموزان در زمینه نگرش آنها نسبت به کل سؤالات مربوط به وضعیت و موانع تربیت اسلامی بر حسب عامل مؤثر بر تربیت دینی آنان نشان می‌دهد بین میانگین نظرات دانش آموزان بر حسب عامل مؤثر بر تربیت دینی آنان؛ در زمینه نگرش آنها نسبت به وضعیت و موانع تربیت اسلامی در مدارس، تفاوت معنی‌داری وجود دارد. به عبارت دیگر عامل مؤثر تربیت دینی دانش آموزان در نگرش آنان نسبت به وضعیت و موانع تربیت اسلامی در مدارس، تأثیر دارد. با این توضیح که نگرش دانش آموزانی که عامل مؤثر تربیت دینی خود را خانواده، دانسته‌اند، با نگرش دانش آموزانی که دوستان یا رسانه‌ها را عامل مؤثر تربیت دینی‌شان می‌دانند، در زمینه وضعیت و موانع تربیت اسلامی در مدارس کاملاً متفاوت است (جدول شماره ۱۲).

- بین میانگین نظرات دانش آموزان بر حسب عامل مؤثر بر تربیت دینی آنان؛ در زمینه نگرش آنها نسبت به وضعیت آموزشی در تربیت اسلامی مدارس، تفاوت معنی‌داری وجود دارد. به عبارت دیگر عامل مؤثر تربیت دینی دانش آموزان در نگرش آنان نسبت به

دانش‌آموزانی که عضو کتابخانه مدرسه هستند، وضعیت و موانع تربیت اسلامی در مدارس را در مواردی می‌دانند که دانش‌آموزان که عضو نیستند، آن نگرش را ندارند (جدول شماره ۱۱).

- بین میانگین نظرات دانش‌آموزان بر حسب عضویت در کتابخانه مدرسه؛ در زمینه نگرش آنها نسبت به وضعیت آموزشی در تربیت اسلامی مدارس، تفاوت معنی‌داری وجود دارد. به عبارت دیگر عضویت دانش‌آموزان در کتابخانه مدرسه در نگرش آنان نسبت به وضعیت آموزشی در تربیت اسلامی مدارس، تأثیر دارد. با این توضیح که نگرش دانش‌آموزانی که عضو کتابخانه مدرسه هستند، با نگرش دانش‌آموزان که عضو نیستند در زمینه وضعیت آموزشی در تربیت اسلامی مدارس کاملاً متفاوت است.

- بین میانگین نظرات دانش‌آموزان بر حسب عضویت در کتابخانه مدرسه؛ در زمینه نگرش آنها نسبت به وضعیت پرورشی در تربیت اسلامی مدارس، تفاوت معنی‌داری وجود دارد. به عبارت دیگر عضویت دانش‌آموزان در کتابخانه مدرسه در نگرش آنان نسبت به وضعیت پرورشی در تربیت اسلامی در مدارس، تأثیر دارد.

با این توضیح که نگرش دانش‌آموزانی که عضو کتابخانه مدرسه هستند، با نگرش دانش‌آموزان که عضو نیستند در زمینه وضعیت پرورشی در تربیت اسلامی مدارس کاملاً متفاوت است.

- بین میانگین نظرات دانش‌آموزان بر حسب عضویت در کتابخانه مدرسه؛ در زمینه نگرش آنها نسبت به موانع ساختاری در تربیت اسلامی مدارس، تفاوت معنی‌داری وجود دارد. به عبارت دیگر عضویت دانش‌آموزان در کتابخانه مدرسه در نگرش آنان نسبت به موانع ساختاری در تربیت اسلامی مدارس، تأثیر دارد. با این توضیح که نگرش دانش‌آموزانی که عضو کتابخانه مدرسه هستند، با نگرش دانش‌آموزانی که

نامناسب تربیتی، مانع تعمیق تربیت اسلامی در آنان می‌شود. مانند: انتخاب یک سخنران متخصص در یک رشته خاص علمی در برگزاری برنامه‌های پرورشی و تبلیغات دینی در مدرسه؛ - استفاده از روش تحمیل به منظور ایجاد تغییرات رفتاری، خلقی و فکری دینی در دانش آموزان به عنوان یک روش نامناسب تربیتی، مانع تعمیق تربیت اسلامی در آنان می‌شود. مانند: قرار دادن دانش آموزان در معذوریت رفتاری نسبت به شرکت در یک برنامه دینی. - عدم استفاده از روش‌های عملی در آموزش احکام دینی به عنوان یک مانع تعمیق تربیت اسلامی در دانش آموزان محسوب می‌شود.

ب) عدم توجه به ساختار روان‌شناختی دوران نوجوانی

- عدم ایجاد رابطه عاطفی با دانش آموزان مانع تعمیق تربیت اسلامی در دانش آموزان می‌باشد. - عدم توجه به نکات روان‌شناختی نوجوانان در نگارش مطالب و تصاویر مربوط به کتاب‌های دینی و قرآن مانع جذب دانش آموزان به محتوای آنها شده و به عنوان یک مانع تربیت اسلامی شناخته شده است. - سختگیری در کنترل و نظارت بر رفتار دانش آموزان مانع نهادینه شدن تربیت اسلامی در آنان می‌شود؛ - عدم آگاهی معلمان و مربیان پرورشی از ویژگی‌های روان‌شناختی دوران بلوغ در نوجوانان مانع موفقیت آنان در تعمیق تربیت اسلامی دانش آموزان می‌شود؛

وضعیت آموزشی در تربیت اسلامی مدارس، تأثیر دارد. با این توضیح که نگرش دانش آموزانی که عامل مؤثر تربیت دینی خود را خانواده، دانسته‌اند، با نگرش دانش آموزانی که مدرسه یا دوستان خود را عامل مؤثر تربیت دینی‌شان می‌دانند، در زمینه وضعیت آموزشی در تربیت اسلامی مدارس کاملاً متفاوت است.

- بین میانگین نظرات دانش آموزان بر حسب عامل مؤثر بر تربیت دینی آنان؛ در زمینه نگرش آنها نسبت به موانع محتوایی در تربیت اسلامی مدارس، تفاوت معنی‌داری وجود دارد. به عبارت دیگر عامل مؤثر تربیت دینی دانش آموزان در نگرش آنان نسبت به موانع محتوایی در تربیت اسلامی مدارس، تأثیر دارد. با این توضیح که نگرش دانش آموزانی که عامل مؤثر تربیت دینی خود را خانواده، دانسته‌اند، با نگرش دانش آموزانی که مدرسه را عامل مؤثر تربیت دینی‌شان می‌دانند، در زمینه موانع محتوایی در تربیت اسلامی مدارس کاملاً متفاوت است (جدول شماره ۱۳).

بر اساس اطلاعات جمع‌آوری شده، آسیب‌های ساختاری در تربیت اسلامی دانش آموزان در مدارس راهنمایی استان قم، در مجموعه موارد زیر دسته‌بندی شده است:

الف) روش‌های نامناسب در تربیت اسلامی در مدارس:

- القای مفاهیم دینی به صورت مستقیم به عنوان یک روش نامناسب تربیتی، مانع تعمیق تربیت دینی در دانش آموزان می‌باشد؛ - استفاده از روش تکرار و عادت به منظور ایجاد رفتار دینی در دانش آموزان به عنوان یک روش نامناسب تربیتی، مانع تعمیق تربیت اسلامی در آنان می‌شود. مانند: تأکید بر شرکت دانش آموزان در نماز جماعت؛ - استفاده از روش تلقین به منظور ایجاد اعتقادات دینی در دانش آموزان به عنوان یک روش

ج) برخی ضوابط آموزش و پرورش در سیاست گذاری‌ها و ارزیابی دروس دینی و قرآن

- ارزیابی دروس دینی و قرآن بر اساس نمرات امتحانی (کمی) مانع نهادینه شدن باورهای دینی در دانش آموزان می‌شود.

- بحث و گفتگوی کم معلمان با دانش آموزان در مورد مسائل و احکام دینی به خاطر زمان کم در نظر گرفته شده برای تدریس دروس دینی، به عنوان یک مانع در تعمیق تربیت اسلامی در دانش آموزان محسوب می‌شود.

د) برنامه‌ریزی و امکانات جانبی مدرسه در تربیت دینی دانش آموزان

- زمان نامناسب تشکیل کلاس‌های دینی و قرآن باعث کاهش تأثیرگذاری این درس شده و به عنوان یک مانع در تربیت اسلامی دانش آموزان محسوب می‌شود. مانند: برگزاری این کلاس‌ها در ساعات پایانی روز

- کمبود کتاب‌هایی با موضوعات دینی در کتابخانه‌های مدارس باعث شده دانش آموزان نتوانند پاسخ مسایل دینی‌شان را از آنها تأمین کنند.

موانع محتوایی در تربیت اسلامی دانش آموزان در مدارس راهنمایی استان قم به صورت زیر گزارش می‌شود:

الف) ویژگی‌های روانی دوران نوجوانی

- ترس و خجالت از طرح مسائل دینی مورد نیاز در دوران نوجوانی یکی از موانع تعمیق تربیت اسلامی در دانش آموزان محسوب می‌شود؛

- احساس استقلال و رسیدن به حقایق دینی به طور شخصی در دوران نوجوانی یکی از موانع تعمیق تربیت دینی در دانش آموزان شمرده می‌شود؛

- تضاد روانی ناشی از تفاوت سطح انتظارات خانواده و مدرسه از نوجوان در انجام تکالیف دینی، یکی از موانع موفقیت کامل مدارس در تعمیق تربیت اسلامی در دانش آموزان است؛

- تضاد روانی ناشی از عدم تعریف یکسان از ضوابط اسلامی در داخل و خارج از مدرسه، یکی از موانع موفقیت کامل مدارس در تعمیق تربیت اسلامی در دانش آموزان محسوب می‌شود؛

- تضاد روانی ناشی از تقابل برخی ارزش‌های اسلامی با برخی از ارزش‌های مورد قبول جامعه، یکی از موانع موفقیت کامل مدارس در تعمیق تربیت اسلامی در دانش آموزان است؛

ب) نوع و نحوه تعاملات معلمان و مربیان مدرسه با دانش آموزان

- رفتار تند برخی معلمان و مسئولین مدرسه تأثیر منفی بر نقش تربیت اسلامی مدارس داشته است؛

- تفاوت بین گفتار و عمل برخی معلمان و مسئولین مدرسه یکی از موانع تعمیق باورهای اسلامی در دانش آموزان است؛

- کاهش علاقه‌مندی دانش آموزان به درس و برنامه‌های پرورشی دینی به علت عدم آراستگی ظاهری معلمان دینی و مربیان پرورشی، یکی از موانع تربیت اسلامی محسوب می‌شود؛

- رضایت معلمان دینی و قرآن و مربیان پرورشی از جایگاه سازمانی خود بر کیفیت آموزش و پرورش دینی مدارس تأثیر دارد؛

- رضایت معلمان دینی و قرآن و مربیان پرورشی از شغل خود بر نقش تربیتی آنان تأثیر دارد.

ج) دوستان ناباب در مدرسه یکی از موانع تعمیق تربیت اسلامی در دانش آموزان است.

د) فقدان برنامه‌های آموزشی برای والدین در مدرسه (ارتباط اولیا و مربیان)، اثر تربیتی مدارس را در

معنی ایجاد تغییرات مطلوب دارای ویژگی نقادی و انتقاد است. یکی از لوازم قطعی جریان تربیت، ظهور نقد و نقادی است. این مشخصه مهم، یکی از تضادهای جریان تربیت را حل و فصل می‌کند و آن این است که آیا نسل گذشته می‌خواهد نسل آینده را یک نسخه تکراری از ویژگی‌ها و مشخصه‌های خود بار بیاورد یا اینکه نسل جدید فضای تازه‌ای برای خود دارد. بنابراین جایگزین کردن شیوه اکتشافی در تربیت دینی به جای شیوه اکتسابی باعث ایجاد حس مذهبی مبتنی بر ایمان درونی که سرشار از زاینده‌گی، معنایابی و لذت‌پایان‌ناپذیر است، می‌شود. اما هر نوع اتخاذ روش نادرست و تبلیغات صوری و اشباع افراطی حس نیاز دینی را در نوجوانان خواهد کشت و آنچه را که از دل آنها می‌جوشد و فوران می‌کند خاموش خواهد کرد. راه برون شدن از این بن بست تربیت دینی تغییر روش‌ها در تبلیغات دینی و تربیت دینی است که مکانیزم خدایابی را جایگزین خدادهی کند.

از طرف دیگر براساس مطالعات روان‌شناسی، دوره نوجوانی را مرحله تردید دینی می‌نامند. زیرا نوجوان دین و مذهب را یک منبع تحریک عاطفی و ذهنی می‌داند و می‌خواهد آن را بر مبنای عقل یاد بگیرد و کورکورانه نپذیرد. او علاقه‌مند است دین را به شیوه و روش معنادار قبول کند و به استقلال و آزادی تصمیم‌گیری کمک کند.

به عبارت دیگر «نوجوان به ارزش‌های مورد قبول بزرگسالان توجه ندارد و در تفکرات، احساسات و اعمالش جنبه افراطی دارد. نتایج این پژوهش نیز این نظریه را تأیید می‌کند. زیرا دانش‌آموزان تا حدی عنوان کرده‌اند، چون طور مستقل و شخصاً می‌خواهند به حقایق دینی برسند، کمتر به ارزش‌های مورد قبول دیگران توجه می‌کنند.

(۲) بیشتر مسئولین فرهنگی مدارس «روش تلقین» را مانع تربیت اسلامی دانش‌آموزان نمی‌دانند. در حالی که

تربیت اسلامی دانش‌آموزان تحت تأثیر قرار می‌دهد.

زمینه‌های آسیب در تربیت اسلامی دانش‌آموزان در مدارس راهنمایی استان قم طبق جدول زیر گزارش می‌شود:

الف) کتابخانه مدرسه: تناسب کم تعداد کتاب‌های دینی کتابخانه با نیازهای دانش‌آموزان، یکی از موانع تعمیق تربیت اسلامی دانش‌آموزان در مدرسه است.

ب) مساجد و تکایا: مساجد و تکایا به عنوان مرکز آموزشی غیر رسمی به نقش تربیتی مدارس کمک کرده‌اند؛

ج) برنامه‌های صدا و سیما: برنامه‌های صدا و سیما نقش تربیتی مدارس را در تربیت اسلامی دانش‌آموزان تحت تأثیر قرار می‌دهد؛

د) روزنامه‌ها و مجلات نوجوانان: مطالب و تصاویر روزنامه‌ها و مجلات نقش تربیتی مدارس را در تربیت اسلامی دانش‌آموزان تحت تأثیر قرار می‌دهد؛

ه) معلمان دیگر مدرسه: معلمان دیگر مدرسه در تربیت اسلامی دانش‌آموزان نقش دارند؛

و) وضعیت اقتصادی دانش‌آموزان: وضعیت نامناسب اقتصادی دانش‌آموزان نقش تربیتی مدارس را در تربیت اسلامی دانش‌آموزان تحت تأثیر قرار می‌دهد.

یافته‌های دیگر پژوهش

بر اساس پیشینه مطالعاتی و نظری بحث تربیت اسلامی که در فصل دوم مطرح شد، یافته‌های دیگر عبارتند از:

(۱) بیشتر مسئولین فرهنگی مدارس معتقدند نقد کردن مسائل دینی توسط دانش‌آموزان نشان‌دهنده نقصان تربیت اسلامی آنان است. در حالی که تربیت به

در این روش، مضامین فکری به دیگری منتقل می‌شود، بدون اینکه وی در معرض چند و چون آنها واقع شود، صرفاً به دلیل اختلاف پتانسیل که میان دو نسل وجود دارد این انتقال مجوز پیدا می‌کند. مثلاً فلانی متخصص فلان رشته است و از او برای سخنرانی دعوت می‌شود. هنگامی که فرد سخن می‌گوید صرفاً به خاطر اینکه فرد متخصص این فن است حرف او را قبول نمایند. اگرچه بتوان از این طریق تغییرات مطلوبی در نوجوانان ایجاد کرد ولی هنوز تربیت رخ نداده است.

۳) بیشتر مسئولین فرهنگی مدارس «روش تحمیل» را مانع تربیت اسلامی نمی‌دانند. در حالی که منظور از تحمیل ایجاد یک نوع الزام است. حالا الزام می‌تواند ملایم یا شدید باشد. چون مراتب تحمیل متفاوت است. اگر شرایط را به گونه‌ای فراهم کنیم که فرد ناگزیر ببیند که باید به شکلی رفتار کند، به شکلی عمل بکند و اگر نکند با معذوراتی مواجه می‌شود. اگرچه از این طریق هم می‌توان تغییرات مطلوب در نوجوانان ایجاد کرد، اما عنوان تربیت سزاوار چنین چیزی نیست.

۴) بیشتر مسئولین فرهنگی مدارس ارزشیابی فعلی دروس دینی و قرآن بر اساس نمرات امتحانی مانع تعمیق تربیت اسلامی در دانش آموزان نمی‌دانند. در حالی که روش ارزشیابی موجود و نمرات مأخوذه قابل استناد نیست. و دارای روایی و اعتبار علمی نیست و نمی‌تواند مانند دروس دیگر شرط صعود یا توقف باشد. آنچه که هم اکنون مورد ارزیابی قرار می‌گیرد، آموزه‌های دینی است که مهارت ذهنی است. مثلاً نام فلان جنگ را گفتن که حکایت از دین داری حتی دین دانی نمی‌کند! آنچه که مهم است تغییر در نگرش، رفتار و احساسات است که باید از مقیاس‌های درجه‌بندی رفتار یا سیاهه رفتار که از ابزارهای اندازه‌گیری حیطه عاطفی است در سنین خاص استفاده نمود.

۵) ارائه پیام‌های دینی از طریق نصب تراکت و پلاکارد، اگرچه در نگرش مسئولین فرهنگی مدارس و

دانش آموزان می‌تواند تأثیر زیادی بر رشد آگاهی و پیام‌هایی در رعایت موازین اسلامی داشته باشد، اما باید در نظر داشت که به زعم یکی از جامعه‌شناسان کشورمان؛ تبلیغات بر روی پلاکاردهای کوچک و بزرگ و بی سلیقه که به طور نامنظم به در و دیوار هر اتاق مدرسه و دانشگاه و ادارات چسبانده می‌شوند و یا حتی تبلیغات مذهبی که به علت خالی نبودن عریضه در حاشیه تبلیغات مصرفی عظیم شرکت‌های تبلیغاتی می‌آید. که اولاً جایش اصلاً مناسب در آنجا نیست و ثانیاً به نظر می‌رسد که هدف گرفتن مشروعیت و اجازه گسترش فعالیت تبلیغات مصرفی در جهت تغییر ارزش‌هاست و لذا تأثیری کاملاً معکوس و انحرافی دارد. (رفیع پور ۱۳۷۹، ۳۵۲)

۶) تردید نیست که یکی از مهمترین عوامل مؤثر در تضعیف نقش دین تغییر نظام ارزشی جامعه است. وقتی پول و سودجویی در جامعه رواج یابد وقتی با تبلیغات گسترده در مردم نیازهای مادی و دنیوی پرورش داده شود و وقتی همه اقدامات جانبی لازم دیگر فراهم آید که مردم به سوی مادیات و پرستش گوساله‌های زرین تجملات تفریحات... روی آورند، بدیهی است که تمایل آنها به مذهب کم خواهد شد.

از نظر برخی جامعه‌شناسان، جامعه ما پس از سال ۱۳۶۸ دچار مسائل مختلف و برخی بیماری‌های اجتماعی شده است: ارزش‌های جامعه تغییر کرده‌اند، نابرابری افزایش یافته است، ارزش ثروت در چشم مردم بسیار بالا رفته است و در پی آن ارزش‌های دیگر نظیر ارزش‌های مذهبی از جمله ارزش افراد مذهبی و همچنین پایبندی‌های مذهبی، تغییر و کاهش یافته‌اند. همچنین در پی با ارزش شدن ثروت و تبلیغات زیاد برای کالاهای جدید و دیگر ابزار در مردم، نیاز زیاد به کالاهایی (عموماً ظاهری) بوجود آمده است و آنها از آن طریق مایلند نیاز به عزت نفس خود را در مقایسه با قشر بالاتر حفظ نمایند.

ممکن است موجب پیدایش تردید دینی و مذهبی در آنان شود و آنها را به تعارض فکری وادارد. گاهی نوجوان از این که درباره مسائل و موضوعات دینی و مذهبی با خانواده‌اش بحث کند نگران است و می‌ترسد. نتایج پژوهش نیز نشان می‌دهد: اولاً دانش آموزان در ذهن خود سؤالات و شبهه‌هایی درباره دین دارند که کمتر کسی در مدرسه به آن پاسخ داده است. ثانیاً گاهی به خاطر خجالت یا ترس، سؤالات خود را درباره موضوعات و احکام دینی نمی‌پرسند.

۱۰) نقش الگویی مسئولین فرهنگی مدرسه و خانواده، مورد تأیید دانش آموزان است. آنها معتقدند معلمان تا حدی توانسته‌اند با اخلاق و رفتار خود الگوی خوبی برای دانش آموزان باشند. این موضوع نشان می‌دهد نظریات مطرح در تغییرات اخلاقی دوره نوجوانی که قبلاً مطرح شد؛ تنها آموزش اخلاق و دین، کودکان و نوجوانان را با اخلاق و متدین نمی‌کند، بلکه باید محیط زندگی ایشان- به ویژه والدین و معلمان- الگوی سالم اخلاق و دین باشد. دین و اخلاق از زندگی و دروس مدرسه جدا تلقی نشود. کاملاً مورد تأیید دانش آموزان است.

۱۱) فضا و امکانات موجود در مدارس نیز در مجموع مناسب با انتظارات و برنامه‌های امور تربیتی نمی‌باشد. بخش عمده‌ای از فعالیت‌های پرورشی از قبیل: صبحگاه، نماز جماعت، کتابخانه، گروه‌های دانش آموزی و هنری از قبیل: روزنامه‌نگاری، تئاتر و امثال آن باید از فضای موجود در مدارس استفاده کنند. در حالی که در وضعیت فعلی کمبود فضا، مانع برگزاری برخی از برنامه‌های آموزشی و پرورشی در مدارس شده است.

به عبارت دیگر تضعیف کارکرد دین در یک جامعه خطری خانمان برانداز است. بنابراین کارکرد دین برای انتظام یک نظام اجتماعی بسیار مهم است. یکی از کارکردهای دین از نظر جامعه‌شناسی، ایجاد یک سیستم کنترل درونی قوی در انسان‌ها است که آنها را از انجام کارهای خلاف و نامشروع باز می‌دارد. به بیان دیگر ایمان، سیمان اجتماعی است. (رفیع پور، ۱۳۷۹، ۳۰۶-۳۰۵)

همانطور که نگرش مدیران، معلمان دینی و قرآن و مربیان پرورشی مدارس و تقریباً در نگرش دانش آموزان مشاهده شد، تغییر در ارزش‌های مورد قبول مردم در جامعه می‌تواند تغییر باورهای دینی دانش آموزان تأثیر گذاشته و برنامه‌های تربیت اسلامی مدارس را تحت تأثیر قرار دهد.

۷) در دوران نوجوانی انگیزه برای همنوایی با ارزش‌ها و آداب و رسوم گروه همسالان افزایش می‌یابد. غالب مطالعات روانشناسی رشد، نشان می‌دهد؛ در دوران پیش از نوجوانی و در اوایل نوجوانی نیاز به همنوایی با همسالان زیاد می‌شود. (۹ یا ۱۰ سالگی تا ۱۳ یا ۱۴ سالگی) این موضوع از دید تربیت دینی دارای اهمیت بسیاری است. زیرا در بسیاری از موارد نقش تربیتی مدارس برخی اوقات تحت الشعاع تأثیرات منفی برخی دوستان همکلاسی دانش آموزان قرار می‌گیرد. نتایج این پژوهش، این نظریه را تأیید می‌کند.

۸) با این که در اغلب مجلات نوجوانان، صفحه‌ای به مسائل دینی و در کل به تربیت دینی اختصاص یافته است. اما این اختصاص بیشتر جنبه فرمالیته دارد. لذا نمی‌توان از مطبوعات و صدا و سیما انتظار داشت به صورتی مستمر و تأثیرگذار به اجرای برنامه‌هایی در راستای تربیت دینی بپردازند.

۹) همانطور که در روان‌شناسی دوره رشد نوجوانان گفته شد؛ نوجوانان در این دوران می‌کوشند شخصاً حقایق دینی و مذهبی را از راه تفکر دریابند که

جدول (۱): میانگین و انحراف معیار میزان موفقیت برنامه‌های آموزشی مدارس راهنمایی استان قم در تربیت اسلامی دانش‌آموزان از دیدگاه خودشان.

متغیر	تعداد	میانگین	انحراف معیار	خطای معیار	حداقل نمره	حداکثر
میزان موفقیت مدارس راهنمایی استان قم در ارائه برنامه های آموزش دینی	۱۰۴۷	۲۹/۰۸	۴/۰۴	۰/۱	۱۱	۳۵

جدول (۲): میانگین و انحراف معیار میزان موفقیت برنامه‌های آموزشی مدارس راهنمایی استان قم در تربیت اسلامی دانش‌آموزان از دیدگاه کادر آموزشی و پرورشی

متغیر	تعداد	میانگین	انحراف معیار	خطای معیار	حداقل نمره	حداکثر
میزان موفقیت مدارس در ارائه برنامه های آموزش دینی	۳۲۹	۱۷/۳۰	۳/۶۸	۰/۲	۰	۲۹

جدول (۳): میانگین و انحراف معیار میزان موفقیت برنامه‌های پرورشی و تبلیغات دینی مدارس راهنمایی استان قم در تربیت اسلامی دانش‌آموزان از خودشان.

متغیر	تعداد	میانگین	انحراف معیار	خطای معیار	حداقل نمره	حداکثر
میزان موفقیت مدارس راهنمایی در ارائه برنامه های پرورشی و تبلیغات دینی	۱۰۴۷	۳۵/۷۰	۶/۸۵	۰/۲	۱۰	۵۰

جدول (۴): میانگین و انحراف معیار میزان موفقیت برنامه‌های پرورشی و تبلیغات دینی مدارس راهنمایی استان قم در تربیت اسلامی دانش‌آموزان از دیدگاه کادر آموزشی و پرورشی

متغیر	تعداد	میانگین	انحراف معیار	خطای معیار	حداقل نمره	حداکثر
میزان موفقیت مدارس راهنمایی در ارائه برنامه های پرورشی و تبلیغات دینی	۳۲۹	۲۴/۹۲	۷/۰۴	۰/۳	۰	۵۰

جدول (۵): نتیجه آزمون T در مقایسه نظرات مسئولین فرهنگی مدارس براساس شهر و روستا در استان قم نسبت به کل سوالات پرسشنامه.

Sig	T	درجه آزادی df	انحراف استاندارد SD	میانگین Mean	تعداد N	گروه های مورد مقایسه
۰/۶۰	۰/۵۱۹	۳۲۷	۲۲/۲۲	۱۲۸/۸۱	۲۸۸	مدیران فرهنگی مدارس در شهر
			۱۸/۶۱	۱۳۰/۷۰	۴۱	مدیران فرهنگی مدارس در روستا
					۳۲۹	کل

جدول (۶): نتیجه آزمون T در مقایسه نظرات مسئولین فرهنگی مدارس براساس جنسیت در استان قم نسبت به کل سوالات

Sig	T	درجه آزادی df	انحراف استاندارد SD	میانگین Mean	تعداد N	گروه های مورد مقایسه
۰/۱۱	۱/۶۰	۳۲۷	۲۲/۶۴	۱۲۷/۱۶	۱۶۷	مدیران فرهنگی مدارس دخترانه
			۲۰/۷۷	۱۳۱/۰۰	۱۶۲	مدیران فرهنگی مدارس پسرانه
					۳۲۹	کل

جدول (۷): تحلیل واریانس یک عاملی نظرات مسئولین فرهنگی مدارس نسبت به کل سوالات پرسشنامه بر حسب سمت

Sig	F	میانگین مجذورات	درجه آزادی df	مجموع مجذورات	منبع تغییر
۰/۰۶۱	۲/۸۱	۱۳۲۲/۷۶	۲	۲۶۴۵/۵۳	بین گروهی
		۴۶۹/۷۲	۳۲۶	۱۵۳۱۳۰/۵۹	درون گروهی
			۳۲۸	۱۵۵۷۷۶/۱۲	کل

جدول (۸): نتیجه آزمون T در مقایسه نظرات دانش‌آموزان مدارس راهنمایی استان قم نسبت به کل سوالات پرسشنامه بر

حسب جنسیت

Sig	T	درجه آزادی df	انحراف استاندارد SD	میانگین Mean	تعداد N	گروه های مورد مقایسه
۰/۰۰	۳/۸۲۸	۱۰۴۵	۲۱/۲۲	۱۷۳/۶۴	۵۰۴	دانش‌آموزان دختر
			۲۰/۴۴	۱۶۸/۷۱	۵۴۳	دانش‌آموزان پسر
					۱۰۴۷	کل

جدول (۹): تحلیل واریانس یک طرفه نگرش دانش‌آموزان نسبت به کل سوالات پرسشنامه بر حسب پایه تحصیلی

Sig	F	میانگین مجذورات	درجه آزادی df	مجموع مجذورات	منبع تغییر
۰/۰۰	۹/۲۶۰	۴۰۰۳/۶۳	۲	۸۰۰۷/۲۶	بین گروهی
		۴۳۲/۳۵۶	۱۰۴۴	۴۵۱۳۷۹/۳۴	درون گروهی
			۱۰۴۶	۴۵۹۳۸۶/۶۰	کل

جدول (۱۰): تحلیل واریانس یک طرفه نگرش دانش‌آموزان نسبت به موانع تربیت اسلامی در مدارس بر حسب نواحی

Sig	F	میانگین مجذورات	درجه آزادی df	مجموع مجذورات	منبع تغییر
۰/۳۱	۱/۱۹۱	۵۲۲/۸۰	۴	۲۰۹۱/۲۳	بین گروهی
		۴۳۸/۸۶	۱۰۴۴	۴۵۷۲۹۵/۳۷	درون گروهی
			۱۰۴۶	۴۵۹۳۸۶/۶۰	کل

جدول (۱۱): تحلیل واریانس یکطرفه نگرش دانش‌آموزان نسبت به وضعیت و موانع تربیت اسلامی در مدارس بر حسب درآمد خانواده

Sig	F	میانگین مجذورات	درجه آزادی df	مجموع مجذورات	منبع تغییر
۰/۰۰	۳/۸۹۰	۱۶۸۵/۰۶	۵	۸۴۲۵/۳۴	بین گروهی
		۴۳۳/۲۰	۱۰۴۱	۴۵۰۹۶۱/۲۶	درون گروهی
			۱۰۴۶	۴۵۹۳۸۶/۶۰	کل

جدول (۱۲): تحلیل واریانس یکطرفه نگرش دانش‌آموزان نسبت به وضعیت و موانع تربیت اسلامی در مدارس بر حسب عضویت آنان در کتابخانه مدرسه

Sig	F	میانگین مجذورات	درجه آزادی df	مجموع مجذورات	منبع تغییر
۰/۰۰	۵/۰۸۷	۲۲۱۲/۱۷	۲	۴۴۲۴/۳۴	بین گروهی
		۴۳۴/۸۲۶	۱۰۴۳	۴۵۳۵۲۳/۲۷	درون گروهی
			۱۰۴۵	۴۵۷۹۴۷/۶۱	کل

جدول (۱۳): تحلیل واریانس یکطرفه نگرش دانش‌آموزان نسبت به وضعیت و موانع تربیت اسلامی در مدارس بر حسب عامل موثر بر تربیت دینی آنان

Sig	F	میانگین مجذورات	درجه آزادی df	مجموع مجذورات	منبع تغییر
۰/۰۰	۶/۰۱	۲۵۶۸/۶۳	۶	۱۵۴۱۱/۸۲	بین گروهی
		۴۲۶/۸۹	۱۰۴۰	۴۴۳۹۷۴/۷۸	درون گروهی
			۱۰۴۶	۴۵۹۳۸۶/۶۰	کل

منابع و مأخذ:

- (۱) بازرگان، عباس، زهره، سرمد، حجازی، الهه» روش های پژوهش در علوم رفتاری» تهران: آگه، ۱۳۷۹.
- (۲) پارسا، محمد» روان شناسی رشد کودک و نوجوان» تهران: چاپ پنجم، ۱۳۵۶.
- (۳) حجتی سید محمد باقر «اسلام و تعلیم و تربیت» بخش اول، قم: نشر فرهنگ اسلامی، ۱۳۷۹.
- (۴) شعاری نژاد، علی اکبر «روان شناسی رشد ۲ (نوجوانی و بلوغ)» تهران: مرکز چاپ و انتشارات دانشگاه پیام نور، ۱۳۷۴.
- (۵) شعاری نژاد، علی اکبر «روان شناسی رشد» تهران: انتشارات اطلاعات، چاپ دهم، ۱۳۷۲.

- ۶) انصاری، ظاهره «راهکارهای اساسی و روش های کارآمد در برنامه های آموزش و پرورش برای نیل به تربیت مناسب دانش آموزان» خلاصه مقالات همایش آسیب شناسی تربیت دینی در آموزش و پرورش، دی ۱۳۸۰، ش ۱۲ و ۱۳.
- ۷) باقری، خسرو «آسیب و سلامت در تربیت دینی» خلاصه مقالات همایش آسیب شناسی تربیت دینی در آموزش و پرورش، دی ۱۳۸۰، ش ۱۲ و ۱۳.
- ۸) باقری، خسرو «تربیت دینی در قرن بیست و یکم» ماهنامه تربیت، سال ۱۵، اسفند ۷۸.
- ۹) باقری، یونس «وضعیت موجود درس دینی از لحاظ نیروی انسانی» خلاصه مقالات همایش آسیب شناسی تربیت دینی در آموزش و پرورش، دی ۱۳۸۰، ش ۱۲ و ۱۳.
- ۱۰) تجاسب کامیاب «آسیب شناسی تربیت دینی» خلاصه مقالات همایش آسیب شناسی تربیت دینی در آموزش و پرورش، دی ۱۳۸۰، ش ۱۲ و ۱۳.
- ۱۱) حسینی، افضل السادات «راهبردهای اساسی و روش های کارآمد در برنامه های آموزش و پرورش برای نیل به تربیت دینی مناسب دانش آموزان» خلاصه مقالات همایش آسیب شناسی تربیت دینی در آموزش و پرورش، دی ۱۳۸۰، ش ۱۲ و ۱۳.
- ۱۲) قربان زاده، سلام الله «طرح بررسی عوامل موثر در رشد و تثبیت باورهای دینی دانش آموزان متوسطه استان آذربایجان غربی» با راهنمایی علی اشرف جودت، سال ۷۷-۱۳۷۶.
- ۱۳) کریمی، عبدالعظیم «دین یابی یا دین دهی» خلاصه مقالات همایش آسیب شناسی تربیت
- دینی در آموزش و پرورش «دی ۱۳۸۰، ش ۱۲ و ۱۳».
- ۱۴) کریمی، عبدالعظیم «تربیت بیرونی مانع تربیت درونی است(۱)» ماهنامه رشد معلم، اسفند ۱۳۷۶، ش ۶.
- ۱۵) کریمی، عبدالعظیم «گفتارهایی پیرامون اثرات پنهان تربیت آسیب زا» ماهنامه رشد معلم، اسفند ۱۳۷۶، ش ۶.
- ۱۶) ملکی، حسن «تعلیم و تربیت دینی» برنامه ریزی و آموزش» خلاصه مقالات همایش آسیب شناسی تربیت دینی در آموزش و پرورش، دی ۱۳۸۰، ش ۱۲ و ۱۳.
- ۱۷) نجفی، محمدعلی «اهمیت تعلیم و تربیت نوجوانان و جوانان» مجموعه مقالات سومین سمپوزیوم جایگاه تربیت نوجوانان و جوانان در آموزش و پرورش، تابستان ۱۳۷۳.
- ۱۸) یحیایی، قربانعلی «نقش فعالیتهای فوق برنامه در تربیت دینی جوانان» خلاصه مقالات ارائه شده در همایش آسیب شناسی تربیت «۱۳۸۰».

یادداشت‌ها

1. Generation gap
2. Cultural gap
3. Borg and Gall